

*Василь Ільницький,
директор Інформаційно-видавничого центру УжНУ,
член правління ГО «Центр військово-історичних досліджень
«Memento bellum», заслужений журналіст України*

УКРАЇНЦІ ЗАКАРПАТТЯ У БОЯХ З НАЦИСТАМИ У ДРУГІЙ СВІТОВІЙ ТА З РАШИСТАМИ У НИНІШНІЙ ВИЗВОЛЬНІЙ ВІЙНІ УКРАЇНИ

Тема протистояння фашизмові (нацизмові) у сусідній Словаччині декілька літ тому в її інформаційному середовищі стала майже сакральною. На ній значною мірою вибудовували свою виборчу риторичку під час крайніх дочасних парламентських та президентських перегонів саме ті політичні сили, які ідеологічно (а скоріш за все не тільки) пов'язані з росією і за вказівкою московитів наголошували своїм виборцям, що фашизм сьогодні укоренився не де інде, а в Україні. Зокрема лідер партії Smer-SD Роберт Фіцо під час виступу у Банській Бистриці у серпні 2023 року майже дослівно повторив мантру московських пропагандистів, назвавши полк «Азов» пристанищем нацистів. І це, на жаль, спрацювало...

Слід об'єктивно визнати, що тема «деди воєвали» є доволі розкрученою у політичній свідомості багатьох пересічних словаків, адже інших яскравих сторінок у становленні їхньої політичної нації, принаймні у ХХ ст., не так і багато. Тож кремлівські ідеологи, спільно зі словацькими колаборантами, упродовж тривалого часу вбивали у голови громадян, що саме словакам належить слава «бойовників» з фашизмом, котрий традиційно, ще з часів УПА, асоціюється у їхній свідомості з українцями.

Але про те, хто, де і під якими прапорами насправді воював у роки Другої світової війни, мають, передовсім, говорити дослідники історії ХХ століття. Україй важливо дати розголос тим дослідженням ними фактам, які політичні маніпулятори сьогодні воліють замовчувати, оскільки на місце нацизму, що непомірно попив крові народам Європи всередині ХХ століття, в образі миротворця і антифашиста прийшов московський рашизм — не менш кровожерливий і жорстокий претендент на нового поведителя Європи ХХІ століття. Цьому вкрай загрозливому факту безпеці, та й самому існуванню країн Європейської співдружності, тривалий час, через різні причини, намагалися не приділяти належної уваги. Це призвело до того, що рашизм, проливши ріки крові безневинних людей в Україні, відверто погрожує (наразі, здебільшого, вустами своїх пропагандистів)

збройним вторгненням до країн Східної Європи навіть попри те, що вони є складовою НАТО.

Тернистий шлях легіонерів

Мюнхенська угода від 30 вересня 1938 року заклала початок знищення Чехословаччини як держави. Що й сталося 15 березня 1939 року, коли А.Гітлер ввів війська до Чехії, перетворивши її на протекторат Богемії та Моравії. Днем раніше парламент Словаччини проголосив на своїх «обскубаних» ще у 1938 році гортистською Угорщиною теренах (без Кошиць, Требішова, Нових Замків і усіх придунайських земель аж до самої Братислави) незалежну **Першу Словацьку республіку, яка проіснувала з 14 березня 1939 до 8 травня 1945 року як союзник і сателіт нацистської (фашистської) Німеччини**, а Йозефа Тисо призначив першим прем'єр-міністром новоствореної республіки.

У зовнішній політиці Перша Словацька республіка орієнтувалася на гітлерівську Німеччину і стала однією з перших учасниць Другої світової війни, виступивши на боці рейху при нападі на Польщу 1 вересня 1939 року. Згодом словацькі регулярні військові частини брали участь у війні проти СРСР, а сам Йозеф Тисо 3 листопада 1941 року, уже в статусі президента, відвідав окупований німцями Київ.

За таких геополітичних умов тисячі патріотично налаштованих громадян колишньої Чехословаччини не погодилися жити у нацистських протекторатах й покинули батьківщину. Серед них були й колишні військовики розформованої окупантами чехословацької армії. З їхнього числа у березні 1939 року в Польщі почалося формування Чехословацького легіону. Він розташовувався у Кракові, Львові та інших містах на сході Польщі, а його чисельність ледь перевищувала 900 осіб.

Після німецького вторгнення до Польщі та розв'язання Другої світової війни частини Червоної армії, у відповідності до пакту Ріббентропа-Молотова, 17 вересня рушили на східні польські території. Щоб уникнути німецького полону, Чехословацький легіон того ж дня виступив назустріч Червоній армії і 18 вересня 1939 р. зустрівся з колоною радянських військ. В СРСР особовий склад легіону був оголошений інтернованими особами і перебував у таборах у російських містах Оранек і Суздаль Владимирської області. У травні 1941 р. на переговорах між СРСР та Чехословацьким урядом у Лондоні було підписано угоду, згідно з якою СРСР дозволяв формування чехословацьких частин на радянській території, а 27 вересня 1941 р. — радянсько-чехословацький військовий договір, згідно з яким почалося формування Першого чехословацького піхотного батальйону.

Поки громадяни Першої Словацької республіки воювали у складі вермахту на східному фронті проти Червоної армії та насолоджувалися мирним життям у своїй країні, у м. Бузулук Оренбурзької області 2 лютого 1942 р. розпочався процес формування Першого Чехословацького окремого батальйону, **етнічний склад якого на самому початку був таким: 277 чехів, 21 словак, 286 євреїв і 1780 (!) українців із Закарпаття.**

У багатьох наших співвітчизників, особливо молодшої генерації, та й жителів сусідніх держав може виникнути питання: а звідки у батальйоні було так багато закарпатців? **Відповідь проста — з таборів ГУЛАГу!** За вислідками Мюнхенської угоди та Віденського арбітражу третина Підкарпатської Русі з містами Ужгород, Мукачево та Берегово з 2 листопада 1938 р. відійшли до Угорщини, а після окупації Карпатської України 17 березня 1939 р. уся територія нинішнього Закарпаття стала частиною Королівства Угорщини. Тисячі закарпатців не бажали бути підданими Санстефанської корони і після розчленування Польщі у вересні 1939 р., коли в Галичину на штиках Червоної армії прийшла радянська влада, почали масово переходити кордон. Втечею до СРСР мали на меті врятуватися від жорстоких переслідувань угорських окупантів учасники українських національно-патріотичних організацій, оборонці Карпатської України, члени чехословацької компартії, але найбільше — молодь, яка не бажала жити в окупації, розмовляти мовою завойовника та примусово вступати у парамілітарну профашистську угорську організацію Левенте. «На початку літніх канікул 1939 року мене, як і багатьох молодих закарпатських учителів, направили у Берегово та Будапешт на навчання інструкторів Левенте, — згадував колишній втікач до СРСР, в'язень радянського табору у м. Котлас Архангельської області, воїн Першої чехословацької бригади, учасник визволення Києва, Білої Церкви, Жашкова і боїв на Дуклі, а по війні — головний редактор україномовних газет «Нове життя», «Дружно вперед» та літературного журналу «Дукля», які видаються у м. Пряшів, український письменник Словаччини, підполковник у відставці, уродженець с.Зубівка Мукачівського району Федір Іванчов. — Вирішив я те саме зробити, що і тисячі закарпатців, подався на Схід — нелегально перейшов кордон уночі 3 листопада 1939 року. У цьому допоміг мені учитель Іван Марцій із Ганьковиці, який пізніше теж прибув до «руських братів», а в беріївсько-сталінських таборах так і загинув».

Економічна стагнація та стрімке погіршення життя спонукали покидати рідний край і тих, хто повірив комуністичній пропаганді та вважав СРСР «земним раєм» для трудящої людини. І, нарешті, «третя ріка», що поповнювала неозоре море вічної мерзлоти на ймення ГУЛАГ — військовополонені закарпатці, які були мобілізовані до угорської армії і відправлені на східний фронт, але за першої ж нагоди здавалися в полон.

За підрахунками рідколегії Закарпатської обласної Книги пам'яті на кінець 1942 року в 29 таборах НКВС були ув'язнені 7887 закарпатців. Про важку долю співвітчизників довідався керівник Чехословацької військової місії в Радянському Союзі полковник Г.Піка (у 1949 р. армійський генерал Г.Піка був репресований і вбитий комуністичним режимом ЧССР), який провів величезну роботу аби з'ясувати, у яких саме таборах перебувають закарпатці. Доктор історичних наук, член-кореспондент НАН України Степан Віднянський пише, що полковник Г. Піка «на підставі здобутих з великими труднощами відомостей, потай від беріївських служб, склав карту-схему розташування цих таборів і визначив приблизне число ув'язнених закарпатців. Потім вступив у листування із чехословацьким емі-

грантським урядом у Лондоні й зарубіжним керівництвом КПЧ у Москві та з міністерствами оборони і внутрішніх справ СРСР, клопочучись про звільнення закарпатців — аби їм дозволили вступати до лав чехословацької військової частини, яка формувалася в СРСР. Це було для багатьох закарпатських українців спасінням. Їхні табірні страждання на лісоповалі, у вугільних шахтах, на спорудженні залізничних колій у зоні вічної мерзлоти і т.д. припинилися лише в кінці 1942 — на початку 1943 р., коли Указом Президії Верховної Ради СРСР від 19 листопада 1942 р. засуджені за нелегальний перехід кордону закарпатці були амністовані».

Трагічну долю втікачів до СРСР пережила тоді більшість закарпатських родин. Не минула вона і мою: у Печорлагу відбував покарання за нелегальний перехід кордону рідний брат мого батька — Михайло Ільницький (1917 р.н.). На жаль, йому не судилося стати чехословацьким легіонером. Він не виніс табірних мук — непосильної фізичної праці, знущання табірної адміністрації та кримінальників — і помер в ув'язненні у 1940 р., реабілітований у 1990 році.

«Наприкінці 1942 року до Бузулука прибули перші три транспорти із звільненими закарпатцями зокрема з Воркутинського табору — 185 новобранців, з Крагопольського — 195, з Печорського — 241», — пише у збірнику «Так ламалися долі репресованих закарпатців» доктор історичних наук, голова обласної редколегії Книги пам'яті Омелян Довганич. Першим офіцером з числа закарпатців, котрі прибули з таборів, був поручик Юлій Костович з с. Радванка (нині — передмістя Ужгорода). Поступово зростало й число офіцерів — уродженців Закарпаття. Зокрема, підпоручиками і поручиками серед перших були Василь Вальо, Емерих Королович, Федір Іванчов, Михайло Король, Михайло Цифра, Степан Бунзяк, Степан Вайда, Петро Гошук та інші.

Українське село Соколово — початок антифашистської збройної боротьби чехів і словаків

Після короткотермінового бойового злагодження Перший чехословацький батальйон у складі 974 осіб 30 січня 1943 року вирушив на фронт. Про цей легендарний військовий підрозділ у післявоєнний час було написано сотні книг, наукових досліджень, спогадів, авторами яких є радянські і чехословацькі історики, дослідники та ветерани — учасники війни, у тому числі й Людвік Свобода — перший командир чехословацького батальйону, згодом — бригади та корпусу. А 2023 року впливова й авторитетна у Чехії «Спілка Чехословацьких легіонерів» та празьке видавництво «Епоха» випустили у світ ґрунтовне 350-сторінкове, базоване на документах з чеських, російських та німецьких архівів, доповнене спогадами безпосередніх учасників та ілюстроване фотографіями тих часів видання «Соколово — перший бій. 1-й Чехословацький окремий батальйон у битві за Харків». Підготував це видання авторський колектив науковців під керівництвом Мілана Копецького, Мілана Мойжеша і Філіпа Кахеля.

Серед інших документів книга вміщує фотокопію рапорту командира батальйону підполковника Л.Свободи від 28 січня 1943 р. на ім'я прези-

дента в екзилі Едварда Бенеша та міністра оборони Сергія Інгра. Командир доповідає, що базований у СРСР 1-й окремий Чехословацький батальйон 30 січня у бойовій готовності відбуває з м. Бузулук на фронт. **Загальна чисельність батальйону — 974 особи, з них 264 — жителі Підкарпатської Русі.** У його складі — 26 офіцерів, 10 ротмістрів, 237 підстаршин, 663 воїни, з них — 7 підстаршин і 31 воїн — жінки.

Дослідники подають національний (за рідною мовою) склад батальйону: 510 (52.5%) — чехи, у т.ч. й переселенці з Волині та громадяни СРСР, 264 (25.3%) — русини-українці, 106 (10.9%) — євреї, 82 (8.4%) — словаки, 16 (1.6%) — угорці, 12 (1.2%) — інші.

Доволі промовистим фактом є і перелік територій, з яких прибули майбутні вояки до місця формування батальйону. Згідно з документальними даними, 100 (10.3%) — втікачі-члени чехословацької військової групи з Польщі, 125 (12.9%) — втікачі-євреї з обладнаної нацистами резервації в Ніско (Польща), 286 (29.4%) — засуджені за нелегальний перетин кордону СРСР (жителі Закарпаття — В.І.), 136 (14.5%) — з Польщі, 115 (11.8%) — з анексованих східних польських територій (Волинь), 13 (1.3%) — з інших анексованих територій, 90 (9.3%) — трудові емігранти до СРСР, 68 (7.0%) — громадяни СРСР, 39 — не вказано.

Переміщення потягом з місця формування батальйону у м. Бузулук до залізничної станції Волуйки Білгородської області перед пішим маршем на фронтові позиції тривало до 19 лютого, а 3 березня батальйон зайняв оборону поблизу села Соколово. У важких боях з військами 6-ї німецької танкової армії з 7 по 22 березня батальйон втратив убитими 103 (10.6%) бійці (у т.ч. й командира роти Отокара Яроша, якому посмертно присвоїли звання Героя СРСР), 22 (2.3%) — потрапили у полон, 8 (0.8%) — пропали безвісти, 168 (17.3%) — отримали поранення. За національним складом втрати становили: 69 (58%) загиблих бійців — чехи, 24 (20%) — русини-українці, по 11 (9.2%) — словаки і євреї, 3 угорці та один німець.

Автори дослідження на сторінках 253–254 подають повний іменний показник загиблих у боях під Соколово. У цьому скорботному переліку є воїни з типовими закарпатськими прізвищами: Боднар Михайло, Волошин Михайло, Джумурат Василь, Фіцай Юрій, Янчик Василь, Ковач Василь, Майор Василь, Островка Юрій, Поп Микола, Філіп Юрій, Сопко Дмитро, Шкробинець Йосип, Швед Йосип...

У боях за Київ та визволення України

Уже 15 травня 1943 р. Державний комітет оборони СРСР видав постанову про формування на основі батальйону Першої окремої чехословацької піхотної бригади. Її формування проводилося у м. Новохоперськ Воронезької області. До 30 вересня 1943 р. бригада налічувала 3.517 осіб, у тому числі 114 офіцерів.

Станом на 30 жовтня 1943 р. у складі бригади налічувалося 563 чехи, 543 словаки та 2.210 закарпатців. **Звільнені з таборів закарпатські українці мали чисельну перевагу, але вони були настільки фізично змореними й виснаженими, що не мали сил до будь-якої воєнної служби.**

Тому їх спочатку відправляли у спеціально створені заклади, де трохи підгодовували, а особливо слабких і неспроможних тримати в руках зброю відіслали у Джамбульську область Узбекистану працювати в колгоспах.

Після вишколу, починаючи з 4 листопада 1943 р., бригада брала участь у Київській, Житомирсько-Бердичівській та Корсунь-Шевченківській військових операціях. «На прохання закарпатських українців їхній комендант звернувся до командуючого 38-ю радянською армією генерала Чібісова дати чехословацькій бригаді бути авангардом бою за Київ. Повагавшись, командир погодився на це», — згадує у своїх мемуарах Л. Свобода.

Юліан Химинець так описав участь воїнів бригади у боях за Київ: «Два батальйони закарпатських українців-автоматчиків, підтримуваних танками, артилерією, мінометами та ракетометами, несподівано наглою атакою о 4-й годині осягнули житомирське шосе, а о 7-й годині вечора, після дуже тяжких боїв, закарпатці перші увірвалися в центр Києва. Закарпатці в боях за Київ показали велике героїство».

У боях за Київ бригада понесла й значні людські втрати. У книзі спогадів Л. Свобода наводить цифри про 30 вбитих і 80 поранених вояків. Але, насправді, як і в боях під Соколовим, втрати були значно більшими. У післявоєнний період на Лук'янівському військовому цвинтарі м. Київ було виявлено поховання 9 військовослужбовців та поховання 7 невідомих бійців на Святошинському цвинтарі. На встановленому у 1954 р. на Лук'янівському військовому цвинтарі обеліску, без зазначення дат народження і загибелі, викарбували прізвища підпоручника Михайла Оленича, сержанта Василя Максимовича, воїнів Василя Улиганця, Василя Боднара, Василя Пічкаря, Яна Дурди, Михайла Кончі, Михайла Шелевки, Семена Андруса. У роки Незалежності, зусиллями колективу Національного музею історії України у Другій світовій війні, було встановлено прізвища 59 загиблих воїнів Першої чехословацької окремої бригади, похованих у Києві (на сайті музею є повний перелік прізвищ). У 2012–13 роках за кошти Чеської Республіки пам'ятники на Лук'янівському і Святошинському цвинтарях оновили та доповнили новими прізвищами загиблих героїв — визволителів Києва.

...Після виснажливих боїв за Білу Церкву, Умань та Жашків бригаду перевели на короткостроковий перепочинок у тил, а вже 10 квітня 1944 року у м. Рівне на її базі почалося формування 1-го Чехословацького армійського корпусу. Загальна його чисельність становила 16.171 осіб. На пропозицію Чехословацького уряду в екзилі командувати корпусом у травні 1944 р. призначили бригадного генерала Яна Кратохвіла, персону якого радянська та чехословацька повоєнна історіографія замовчувала. Після окупації Чехословаччини гітлерівцями він вступив до підпільної організації руху опору. Згодом утік до Польщі та Франції, де командував полком 1-ї чехословацької дивізії в оборонних боях на територіях поблизу рік Гран-Морін Куломьєр і Луаре. У 1943 р. Яна Кратохвіла призначили командиром 1-ї чехословацької змішаної бригади у Франції, проте уряд в екзилі призначив його командиром Першого чехословацького армійського корпусу.

У серпні 1944 р. корпус перекинули на Перший Український фронт, що наближався до чехословацького кордону в Карпатах. Він мав прорватися через перевали і стати першим визволителем території колишньої Чехословацької Республіки, а генерал Ян Кратохвіл — уособленням визволення країни від нацизму. Та у радянського керівництва були свої плани — символом визволення Чехословаччини мав стати політично надійний Людвік Свобода. Радянський маршал Іван Конєв у середині Карпатсько-Дукельської операції змістив Я. Кратохвіла, а командувачем Першим чехословацьким армійським корпусом призначив Л.Свободу.

У боях на Дуклі та звільненні Словаччини від нацизму

День 29 серпня 1944 року у Словаччині прийнято вважати датою початку Словацького національного повстання — подію, яку у часи комуністичного диктату абсолютизували, а сьогодні проросійські політичні сили країни вважають його символом боротьби з фашизмом.

Що ж відбувалося тоді насправді? Авторитарний режим Й.Тисо досить швидко породив опозицію всередині країни, до якої увійшла низка строкатих за політичними уподобаннями сил. Громадянсько-демократичний спротив був зорієнтований на відновлення демократичної Чехословаччини і координував свої дії з урядом в екзилі Е. Бенеша. Комуністичний спротив орієнтувався на політику СРСР щодо відновлення Чехословаччини та координувався з радянським керівництвом. Вирішальним для консолідації зусиль антифашистського підпілля у Словаччині стало укладення у 1943 р. договору між Е.Бенешем та представниками СРСР, який передбачав спільні дії зі звільнення Словаччини від протімецького режиму з подальшим відновленням Чехословаччини. Логічним продовженням цих домовленостей стало підписання у грудні 1943 р. представниками основних опозиційних сил так званої «Різдвяної угоди», якою створювалася Словацька Національна Рада (СНР), на котру покладалося завдання організації загальнонаціонального повстання.

Вирішальне значення для майбутнього повстання мало приєднання до сил опору словацької армії. **На початкових етапах існування Першої Словацької республіки армійські кола відзначалися високим ступенем лояльності до правлячого пронацистського режиму. Опозиційні настрої у війську почали розвиватися лише після військових невдач союзників на Східному фронті та в Італії у 1943–1944 роках.** Психологічне пригнічення словацьких військовиків суттєво посилилось після фактичної втрати найбільш боєздатного підрозділу — «Швидкої дивізії», яка потрапила в оточення під час Сталінградської битви. Керівництво Словацького народного повстання (СНР) розраховувало, що при наближенні радянських військ саме цей корпус розпочне загальнонаціональне повстання. Однак його командувач генерал Августин Малар вважав початок повстання передчасним. Він втік до Братислави, звідки звернувся до словацьких військ не чинити опору німецьким частинам. Заступник Малара полковник Тальський також усунувся від керівництва корпусом. Особовий склад корпусу був знезброєний, частина солдатів пізніше при-

єдналася до партизанів, частина розійшлася по домівках, а частина була відправлена німцями до концентраційних таборів.

Збройні сутички з німцями розпочалися 28 серпня. Командування військових підрозділів на східних та західних землях Словаччини зволікало з прийняттям рішення щодо приєднання до повстання, і вони теж були знезброєні. Словаки очікували на допомогу від Червоної армії, передові частини якої уже були на підступах до Дукельського перевалу. Однак, як пише Юліан Химинець, «москалі втопили у крові словацьке народне повстання. Не дали йому потрібної помочі й не допустили Англію, Америку й Францію прийти йому з допомогою. Зате дали можливість німецьким СС-дивізіям винищити найкращих словацьких патріотів, а з ними також 7.500 закарпатських українців, які воювали у складі Другої чехословацької самостійної парашутної бригади. Ці незаперечні докази вказують, як москалі злочинним способом здійснюють винищування кожної еліти й провідної верстви народу, котрого хочуть поневолити. Так вони поступили у варшавському й празькому повстанні. Празьке повстання захоронила чехам російська дивізія генерала Власова, союзника німців, яка перейшла на бік чеських повстанців. Інакше німці були б знищили Прагу гірше, як Варшаву. Після визволення Праги чехи видавали власівців більшовикам на розстріл».

18 жовтня 1944 р. розпочався масштабний наступ німецьких військ з території Угорщини, що дозволило їм доволі швидко досягнути м. Банська Бистриця, втрата якої 27 жовтня ознаменувала фактичне завершення спротиву. **З нагоди придушення повстання 30 жовтня 1944 р. у Банській Бистриці відбувся військовий парад, під час якого президент Словаччини Й. Тисо та німецький генерал Герман Гефле вручили нагороди німецьким солдатам і офіцерам, які відзначилися у цій операції.**

Тим часом 8 вересня 1944 року розпочалася Дукельська операція. Радянський маршал І. Конєв наказав військам за 5 днів прорвати ворожу оборону в районі Кросна, Дуклі, пробитися через Карпати, дістатися на територію Словаччини й злучитися з словацькими повстанцями. Однак важкі бої на Дуклі тривали аж 80 днів! 20 вересня частини Червоної армії, спільно з бійцями Першого чехословацького корпусу, оволоділи польським селом Дукля, а 6 жовтня — й Дукельським перевалом.

Битва на Дуклі стала однією з найбільш кривавих у Другій світовій війні. Остаточного зафіксованого числа загиблих за майже три місяці боїв у горах та в «Долині смерті» немає дотепер. Різні джерела називають різні цифри — від 60 до 150 тис. загиблих воїнів Червоної армії та чехословацьких бійців. Наobelіскові у польському містечку Дукля я бачив такий напис: «Втрати військ 38-ї радянської армії і 1 Чехословацького корпусу в тій операції становили 84.000 вбитих, ранених і пропавших, в тому числі 6.500 припало на втрати Чехословацького корпусу». Зрозуміло, що значна частина втрат корпусу — сини і доньки Срібної землі. За властивими для нашого краю прізвиськами, викарбуваними на могильних плитах меморіального комплексу на Дукельському

перевалі за Вишнім Комарніком, можна складати карту населених пунктів Закарпаття...

Про криваве людське місиво у «Долині смерті» розповідав мені в роки моєї юності учасник битви, родич по лінії батька, ветеран Другої світової Михайло Вощепинець (1910 р.н.), який з боями пройшов чи не половину Європи: з 1941-го — українським півднем аж під Сталінград у складі Другої угорської армії, а після здачі в полон у грудні 1942-го та витримавши нелюдські страждання у радянському концтаборі — у складі Першої чехословацької бригади — від Соколова, через Дуклю — до Праги.

Закарпатці у розбудові повоєнної армії Чехословаччини

До кінця Другої світової війни корпус воював у складі Четвертого Українського фронту, брав участь у Західно-Карпатській та Моравсько-Остравській операціях. 10 травня 1945 р. його бійці провели свій останній бій з німцями і вступили до Праги. З червня 1945 р. на базі корпусу почалося формування 1-ї армії Чехословацької народної армії. Журналіст Ігор Бігун, з посиланням на чеського історика Зденка Маршалека, вказує, **що з 1942 по 1945 роки через чехословацькі формування в СРСР пройшло близько 14.500 українців**, не враховуючи «русинів» зі Східної Словаччини, які в документах зазначали своєю рідною мовою словацьку. **«Значення, яке «русини» мали під час формування 1-ї окремої Чехословацької бригади і для самого її існування, — робить висновок Маршалека, — можна сміливо назвати вирішальним. Без русинів та українців, звільнених з ГУЛАГу, чехословацька частина до січня 1944 року не змогла б вийти за межі одного батальйону, залишаючись суто символічною одиницею».**

По закінченні Другої світової війни понад 3000 українців з корпусу Л.Свободи залишилися в Чехословаччині. З них 96 стали полковниками, 102 — підполковниками, 37 — майорами, близько 90 — молодшими офіцерами. З часом їхня доля склалася по різному. Одні швидко просувалися по службі, інші, після захоплення влади комуністами у 1948 р., були репресовані — позбавлені звань, нагород та ув'язнені. Одинадцятьом судилося стати генералами і зробити кар'єру в Чехословацькій народній армії. Це — генерал-полковник Василь Вальо — командував Західним військовим округом, був першим заступником міністра оборони республіки; генерал-лейтенант Степан Ромочуський — командував залізничними військами ЧНА; Іван Дзямко — командував армійським корпусом; генерал-майор Степан Бундзяк — був військовим комендантом Праги; звання генерал-майорів мали Федір Енгел, Михайло Кодріш, Михайло Кричфалушій, Василь Кучерявий, Павло Бабець. Перший офіцер-українець в чехословацькому батальйоні Юлій Костович у 1950 році був засуджений на 15 років ув'язнення й отримав генеральське звання з рук президента Вацлава Гавела аж у 1991 році після його повної реабілітації. За надуманими звинуваченнями та за критичне ставлення до введення в ЧССР військ Варшавського договору у 1968 році були репресовані, а в 1991 році реабілітовані генерали М.Кодріш, М.Кричфалушій та П.Бабець, полковники Павло

Лукеча, Бернард Лебович, Василь Петрунь, Василь Йовбак, Іван Марушкей, підполковник Федір Іванчов та багато інших.

Спадкоємці бойової слави предків

У серці Європи уже більше десяти років поспіль іде війна з російськими окупантами, у якій уже полягли сотні тисяч захисників України та її мирних жителів. В Україні іде війна за право українців мати свою державу, за право жити на Землі і називатися українцем. Генерал ЗСУ Валерій Залужний в одному з інтерв'ю висловив колективну думку нації: **москалі прийшли в Україну, аби вбивати українців. Нацисти ХХІ століття не визнають існування 40 млн народу, його 1200-літню історію, мову і віру, вщент руйнують українські міста і села, історичні святині, осередки національної культури і пам'яті, вбивають, калічать, гвалтують, грабують і знущаються з усіх, хто на своїй землі називає себе українцем.**

Закарпатці, як їхні предки 80 років тому, звиятно борються у цій відкладеній Визвольній війні з росією, аби за підтримки цивілізованого світу відстояти свою Вітчизну, національну ідентичність, державність, демократію та захистити Європу від націонал-шовінізму московської орди, загребущий погляд якої черговий раз сягає далеко вглиб континенту. Найбільше наших краян служить у лавах славних 128-ї окремої гірсько-штурмової Закарпатської бригади та 101-ї бригади Тероборони, які уже прославили свої бойові знамена героїзмом, мужністю і вірністю присязі у боях з окупантом під Луганськом і Дебальцевим, боронячи Київ, Харків, Бахмут, визволяючи від ворога Ізюм, Балаклею, Лиман, інші міста і села Донбасу, Харківщини, Херсонщини і Запоріжжя. Багато відважних синів Срібної землі нагороджено військовими орденами, відзначено званнями Героїв, однак й чимало захисників Вітчизни повернулися додому на щитах. Але лють до одвічного ворога у їхніх бойових побратимів від того лише міцніє і мотивує до нових ратних звершень, аж поки лапоть останнього окупанта вперше за більш ніж 300 літ не вилетить з нашої землі. І жодні зусилля фейкових борців з нацизмом — продажних прокремлівських маріонеток та їхніх прибічників з короткою історичною пам'яттю — не спроможні похитнути нашу віру у Перемогу сил Світла над рабами Пітьми!

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. «Закарпатські втікачі в СРСР: через табори ГУЛАГу і Бузулук до рідних Карпат. 1939–1949». Упорядники О.Корсун, О.Пагіря. Ужгород, Карпати, 2011.
2. Реабілітовані історією. Книга пам'яті у 27 томах, Закарпатська область. Закарпаття, Ужгород, 2003.
3. Milan Kopecky, Milan Mojzis, Filip Kachel a kol. «Sokolovo — první boj 1.cs samostatny prapor v bitve o Charkov». Praha, Epoque, 2023.
4. Ludvik Svoboda. Z Buzuluku do Prahy. Praha, Nase vojsko, 1970.
5. Юліан Химинець. Мої спостереження із Закарпаття. Накладом Карпатського Союзу, Нью-Йорк, 1984.

6. Омелян Довганич. Так ламалися долі репресованих закарпатців. Ужгород, Гражда, 2008.
7. Степан Віднянський. Україна та українці в історії 1-го чехословацького окремого батальйону (бригади, армійського корпусу). До 70-річчя завершення Другої світової війни. Київ, 2015.
8. Військові поховання комбатантів 1-ї Чехословацької окремої бригади. Національний музей історії України у Другій світовій війні.
9. Ігор Бігун. Зі Свободою за свободу. Українці та українські чехи в 1-му чехословацькому армійському корпусі. // Українська правда, 2020.